

NÉMA HEGEDŰ

Előszó helyett álljon itt e jelkép, amelynek jelentése mennél bizonytalanabb, annál jelentősebb bizonyossággal illik ma az íróhoz. Az olvasót nem féltetem: hiszen ő rég megszokta, hogy külön találja meg minden szimbólum külön értelmét — önmagában. Ezért inkább Verlaine-re gondolok most, aki mintha napjaink számára adott volna, bölcs tanácsot a híres versben: Szavaidat ne válassz némi tévedés nélkül. Ó, muzsikát, csak muzsikát! A többi már irodalom... Ez pedig nem éppen veszélytelen dug áru ebben a gyanakvó, háborús világban. Maradok hát a „néma hegedűnél”, bár őszintén megvallva, nem is tudom, hogy honnan ismerem ezt a különös zeneszerszámot... Talán messzi gyerekkoromban láttam egyszer, apám valamelyik muzsikus-barátja kezében, vagy csak álmomban s azóta emlékezem ráf Lehet, nem fontos. Elég az, hogy mostanság egyre gyakrabban jut eszembe. Körülbelül mindig, valahányszor íráshoz hegyezem a ceruzámat. Néma hegedű. Kinek, minek szól, ha úgysem hallja más, csupán az, aki játszik rajta! Mert, hogy végre eláruljam: ez a leglényegesebb tulajdonsága. Négy húrja alatt nincs zöngeszekrény, ami föl-

erősítse hangját. Az egész arra való csak, hogy a művész akkor is játszassék rajta önmagának? ha játéka pusztán „gyakorlat” marad, mert körülötte vad lárma harsog s nincs senki, aki hallgassa. Néma hegedű, én szeretlek. Ma legkivált, amikor föllapozom ezt a sokszólamú partitúrát, amelynek címe úgy visszhangzik bennem, akár egy Berlioz-szimfóniáé: *írók a viharban*. Jóideje már, hogy magam is csak variációkat játszom rajtad, hangtalan hangszerem, mint egykor Tartini, a padovai Szent Antal-bazilika „ördögi hegedűse” a felvett Corelli-témára, — ha nem is oly virtuóz könnyedséggel és gazdagsággal, de éppúgy a lélekben megbúvó démon sugallatának engedelmeskedve, művészi alázatban meghajtott fejjel. S míg egyedül hallgatom a beethoveni süketség jelenbe szakadó, szörnyű magányának tragikus dallamát önmagamban, mint minden író, úgy érzem: magam vagyok az a néma hegedű. Bennem a dal, amelyre ma senkisem figyel, holtan „Istentől és örök.” Bajos erről értelmesebben szólani betűkön keresztül. A többi a hegedű dolga, ha mindjárt néma is az a hegedű... És most beszéljünk másról.

*

Emlékszel még, elszánt olvasó, a romantikus regény hősére? A melancholikus rajongóra, aki egy hölgyért, egy eszméért, egy fixa ideáért, mit tudom én: talán egy semmibe-f oszló álmoképert hevül és lelkesedik, pihenés nélkül gázolva ke-

resztül száz akadályon. Nem ismer fáradságot, megállást, csüggedést, sohasem mondja: elég. Harcol, küzd, birkózik, nyaktörő sziklák magasságába kúszik, vak erdők magányán tévelyeg. Tüske megtépi, akadály buktatja, rohanó ár elvágás veszedelmével fenyegeti. Semmi: tovább, csak tovább. A messzi cél, mint csalogató lidérc az éjszakában, villózva lebeg előre. Ugy tetszik, csupán karját kell kinyújtania, mindjárt eléri s markoló keze minduntalan új akadályba ütközik. Liheg és roskadozik. Minden nap megfojt egy rémet — hiába. Egyik hőstett csak a másikhoz vezet, egyik megoldott feladat a másikat szüli, minden levágott sárkányfej helyébe hét másik nő, akár a mesében. A cél, az eszme, az ideál újra és egyformán messze van, a távolság nem változik* A siker küszöbe előtt, az utolsó pillanatban mindig vakot vet a kocka s minden újuló nap megújítja a hajszát. Mégsem esik kétségbe. Derűs, nyugodt, fölényesen mosolygó marad. Talán szenved, de nem panaszkodik. Kalapján hetyke-vidámsággal leng a strucc-toll, oldalán bizakodva csörren a könnyű kard, amely minden veszedelemből kivágja, mintha sejtené, hogy ezer kalandos fejezeten túl, egyszer, a regény végén, mégis csak koszorú várja, végleges győzelem, boldog beteljesülés, amely után megkönnyebbülten tehet pontot az író és fellelegezhet az olvasó. Emlékszel erre a drága, naiv, felejtethetlen hősré, édes ábrándok ködlovagjára, aki olyan makacs és ádáz küzdelemben hullott el a naturalizmus goromba, lovagiatlan bunkócsapásai alatt! Ó, hogy-

ne emlékeznél, hiszen egy hissé nyilván önmagadra emlékszel bennük: Dumas három testőrében, a halálból is feltámadó, rongyosan bujdosó, álarcos hercegekben, Hugo emigráns óriásaiban, Jókai mindenható hőseiben, a Berend Ivánokban és Tatrangi Dávidokban, akik előtt semmi sem lehetetlen. Tudod, hogy sohasem éltek, mégis érzed, hogy — voltak. S ha látod, hogy sírjuk besüppedt, hogy fejfájukra temetői mohát vont a legújabb kor: szívből sajnálsz őket. Ne tagadd és ne szegyeid, hogy sajnálsz. És azt se, hogy titkon reménykedsz feltámadásukban. A kor, amelyben élsz, másnak se kedvez, mint a reménykedésnek.

Most pedig tekints körül figyelmesebben és végy észre valami különös, kísértetszerű jelenést a jelen valóságában. Vedd szemügyre Don Quijote hazajáró árnyát a huszadik században. Lásd meg a romantikus hősi-arckép itt-felejtett, kései modelljét: magát az író. A mai író. Legkivált a mai magyar író. Vess rá egy futó pillantást és döbbenj meg a végzetes hasonlóságon. Nézd, hogy küszködik egy távoli, megfoghatatlan, szinte elérhetetlen célért, eszméért, ideálért, áloméért, mit tudom én: talán semmiért. Nézd, hogy harcol, vergődik, bukik el és kél fel újra meg újra. Megy, fut, rohan hívó lidérce, csalogató bolygótüze után, tovább, pihenés nélkül, zihálva, fosztó ruhában, értelmetlenség tüskéitől tépetten, napi gondok megaláztatásai közt véresre vert szívvel, egyre csak tovább. Nézd, sziklák magását járja, az Inferno kénköves szakadékait ku-

tatja, birkózik betűvel, formával, kiadóval, pénzzel és kenyérrel, látható és láthatatlan cenzúrával, közönnyel és kritikátlansággal. Minden nap estéjén úgy roskad ágyába, hogy elfulladt zokogással kérdi meg magától: miért, minek? — 5 másnap csak kezdi újra csüggedetlen a viadalt, amely pedig reménytelen. Ne hidd, hogy szemét vakság hályogozza: halálos bizonyossággal tudja, hogy harca hiábavaló, hogy a hasznos gépek és haszontalan politikák világában tolla már anakronisztikus szerszám. Tudja, hogy nincs miért és nincs minek s hogy az utolsó fejezet végéit nem koszorú, de csalódás várja, végső kudarc — a magyar felejtésben. Sőt, azt is tudja, látja, érzi, hogy a jelenben — s mióta tart már ez a jelen! — valami meddő „ellenzékiiségbe” szorítottan, semmit sem tehet nemzetéért, mert elvétetett tőle az írott szó hatalmának „uralkodó pálcája”, amely a múlt században még az övé volt. 8 ha netán megfeledkeznék olykor erről: nem késnek nyomatékosan fejére olvasni „tévedését”. Mégse hagyja abba az áldatlan küzdelmet. Végzi tovább sziszifuszi munkáját, árva elhagyatottságban; egyedül és míg mások az élet guruló rézgarasaira vetik magukat, ő az álom aranypénzét csörgeti zsebében. Miért nem töri el tollát? Miért nem cseréli el „kutyanyelveit” realisabb és hasznosabb papírokkal? Miért hisz jobban minden háborús jelentésnél a fájdalmas, benső parancsnak, amelyet Arany János hagyott rá: „Ha későn, ha csonkán, ha senkinek, — írjad!” Miért vallja a legzajlóbb változásban is a maga örök változat-

lanságát, mondván: S int ut sunt, aut non s int, — az író legyen olyan, amilyen most, vagy ne legyen... Ki érti ezt meg? Ki tud erre felelni?

Azt hiszem: nem is kell rá felelni. Csak megállani egy pillanatig és áhítatos, könnyes megilletődéssel tekinteni rá, az utolsó, talán az egyetlen hívő emberre, aki még itt él köztünk. Az íróra, aki igazán hisz ebben a meredek szélén imbolygó, kicsi országban. Mert a magyar író munkája ma a legheroikusabb hitvallás amellet, hogy egyszer itt mégis minden rendbejön, hogy ebből a sivár jelenből gazdagabb jövő virágzik ki. ő maga lehet az egyéni reménytelenség halálra-ítélt foglya, de a tolláról elröppenő szó: szabad madár, amely végtelen lehetőség holnapja felé száll. Valami titkos, szent kötelességet teljesít itt minden író Balassa Bálint óta, amikor álmait betűkbe rögzíti. Amikor ad, egyre csak ad, bőven, pazarolva, önfeláldozó uri gesztussal, egy olyan gonosz és kapzsi korban, amelyben mindenki csak kapni akar.

Romantikus regényhős? Tán valamivel több is: a valóság hőse. Katona, aki nem hagyja el a várát, hová végzete állította. Helyén marad, bár a közöny dermesztő, fagyos hava hull rá, hogy belepje és eltemesse, mint a Sipka-szoros ama híres őrállóját. Romantikus hős? Korunk hőse. Ha költő lennék, ódát írnék róla. Vagy még inkább — elégiát.

Mondom, hogy csak zenében lehet erről értelmesen beszélni. A kifejezés korlátlan lehetőségével és ellenőrizhetetlenül. Szólj hát, szólj, néma hegedű. Halkan, lassan, csendesen. A n d a n t e sostenuto. Én halljam csak s ne tudja más: mit játszom rajtad, miféle új variációt, egy régi témára. Ennyi még megmaradt a szabadságból. Az emberségből. Enmagamból. A magánéletemből. Isten bocsássa meg: talán a művészetből is, amely sose került még így ebek harmincadjára...

De elég. Lapozz tovább, eltévedt olvasó. És próbáld meg kihallani korunk dörgő viharából — egy percre — az ittfelejtett „néma hegedűk” együttesen is magányos, befelé hangzó lélekzenéjét.

Budapest, 1940 május.

KÁRPÁTI AURÉL